

КОМПАНИЯЛАРНИНГ КОРПОРАТИВ БАРҚАРОРЛИГИ ВА УНГА
ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР

Суюнов Дилмурод Холмуродович

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби, иқтисод фанлари доктори профессор

Бегимкулова Шахло Каршибоевна

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги

"Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби"

магистр тингловчи

Аннотация. Ушбу мақолада компанияларнинг корпоратив барқарорлиги мазмуни, унинг замонавий иқтисодиётдаги аҳамияти ҳамда мазкур жараёнга таъсир этувчи асосий ички ва ташқи омиллар таҳлил қилинади. Тадқиқотнинг мақсади корпоратив барқарорликни шакллантирадиган бошқарув, молиявий, институционал, ижтимоий ва экологик омилларни тизимлаштириш, уларнинг ўзаро боғлиқлигини очиқ бериш ва Ўзбекистон шароити учун амалий хулосалар ишлаб чиқишдан иборат. Халқаро тажриба корпоратив барқарорликни узоқ муддатли қиймат яратиш механизми сифатида кўрсатса, Ўзбекистон амалиётида корпоратив бошқарув кодекси, давлат иштирокидаги компанияларни трансформация қилиш, яшил молия ва масъулиятли бизнес амалиётларига эътибор кучайиб бораётгани кузатилади. Мақолада компаниялар корпоратив барқарорлигини мустаҳкамлашга қаратилган интегратив ёндашув таклиф этилган.

Калит сўзлар: корпоратив барқарорлик, корпоратив бошқарув, ESG, рискларни бошқариш, очиқлик, инсон капитали, инновация, яшил молия, институционал муҳит, компания самарадорлиги

Abstract. This article examines the essence of corporate sustainability, its growing importance in the modern economy, and the main internal and external factors influencing it. The purpose of the study is to systematize the managerial, financial, institutional, social and environmental drivers of corporate sustainability, reveal their interdependence, and develop practical conclusions for Uzbekistan. International experience presents corporate sustainability as a mechanism of long-term value creation, while in Uzbekistan stronger attention is being paid to the corporate governance code, SOE transformation, green finance and responsible business conduct. The article proposes an integrative approach to strengthening corporate sustainability in companies.

Keywords: corporate sustainability, corporate governance, ESG, risk management, transparency, human capital, innovation, green finance, institutional environment, company performance

Кириш

Глобал рақобат, иқлим ўзгариши, таъминот занжирларидаги узилишлар, капитал бозорларининг талабчанлиги ва жамоатчилик назоратининг кучайиши компаниялар фаолиятини янги мезонлар асосида баҳолашни тақозо этмоқда. Илгари корхона муваффақияти асосан фойда, сотув ҳажми ёки бозор улуши орқали баҳоланган бўлса, бугунги кунда инвесторлар, давлат, истеъмолчилар ва халқаро ҳамкорлар компаниядан узоқ муддатли барқарорликни таъминлай олиш қобилиятини ҳам талаб қилмоқда. Шундай шароитда корпоратив барқарорлик тушунчаси компаниянинг қисқа муддатли молиявий натижаларидан ташқари, унинг ташқи шокларга мослаша олиши, ижтимоий ва экологик хавфларни бошқара олиши, бошқарув сифати ва очиқлик даражаси билан белгиланади. OECD 2024 йилги Global Corporate Sustainability Report ҳужжатида корпоратив барқарорликни рағбатлантирувчи корпоратив бошқарув сиёсатлари, барқарорликка оид очиқлик, акциядорлар билан мулоқот, кенгаш масъулияти ва манфаатдор томонлар билан ишлаш марказий йўналишлар сифатида кўрсатилади. Бу эса масала оддий имидж эмас, балки корпоратив стратегиянинг ўзагига айланганини англатади.

Корпоратив барқарорликнинг назарий мазмуни

Корпоратив барқарорлик – бу компаниянинг иқтисодий самарадорликни сақлаган ҳолда экологик, ижтимоий ва бошқарув омилларини ўз фаолиятига интеграция қилиши, ўзгарувчан муҳитда хавфларни бошқариши ва узоқ муддатли қиймат яратиш қобилиятидир. Ушбу тушунча ESG, масъулиятли бизнес юритиш, корпоратив этика ва стратегик риск-менежмент каби ёндашувлар билан узвий боғлиқ. UN Global Compact позициясига кўра, корпоратив барқарорлик компания кадриятлар тизими ва принципларга асосланган бизнес моделидан бошланади; у инсон ҳуқуқлари, меҳнат, атроф-муҳит ва коррупцияга қарши кураш соҳаларидаги базавий мажбуриятларни ўз ичига олади. Шу маънода корпоратив барқарорлик компаниянинг ташқи ҳисоботи ёки PR фаолияти эмас, балки қарор қабул қилиш сифати, назорат механизмлари ва ташкилот маданияти билан боғлиқ институционал ҳолатдир. IFRS S1 стандартининг 2024 йил 1 январдан кучга кириши корпоратив барқарорликка оид ахборотни молиявий қарорлар учун аҳамиятли тоифага олиб кирди. Энди барқарорликка оид рисклар ва имкониятлар қисқа, ўрта ва узоқ муддатда пул оқимиغا, молияга кириш имкониятига ва капитал қийматига таъсир қилувчи омил сифатида очиқ берилиши лозим.

Корпоратив барқарорликка таъсир қилувчи ички омиллар

Ички омиллар ичида энг муҳими корпоратив бошқарув сифати ҳисобланади. Кузатув кенгаши ва ижроия органи ўртасидаги ваколатлар мувозанати, мустақил аъзолар иштироки, ички назорат, манфаатлар тўқнашувини чеклаш, ахборотсиёсати ва ҳисобдорлик барқарорликнинг институционал пойдеворини яратади. G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023 корпоратив бошқарувнинг ҳуқуқий, тартибга солувчи ва институционал асосларини мустаҳкамлаш бозор ишончи, иқтисодий самарадорлик ва барқарор ўсиш учун зарурлигини қайд этади. Иккинчи муҳим ички

омил – молиявий барқарорлик ва рискларни бошқариш тизимидир. Қарз юкининг мутаносиблиги, ликвидлик захиралари, диверсификация қилинган даромад манбалари, суғурта ва стресс-сценарийларга тайёрлик компаниянинг ташқи шокларга чидамлилигини оширади. Учинчи омил – инсон капитали. Малака ошириш, меҳнат хавфсизлиги, адолатли рағбатлантириш ва корпоратив маданият компаниянинг ички барқарорлигига бевосита таъсир қилади. Тўртинчи омил – инновация ва рақамлаштириш. Рақамли бошқарув, маълумотларга асосланган қарор қабул қилиш, энергия тежамкор технологиялар ва илмий-тадқиқот фаолияти компаниянинг узоқ муддатли рақобатбардошлигини кучайтиради.

Ташқи омиллар ва институционал муҳит

Корпоратив барқарорлик ташқи муҳитдан ажралган ҳолда шаклланмайди. Аввало, қонунчилик ва тартибга солиш сифати муҳим. Европа Иттифоқида 2024/1760-сонли Corporate Sustainability Due Diligence Directive 2024 йил 25 июлдан кучга кириб, компаниялардан инсон ҳуқуқлари ва атропо-муҳитга оид салбий таъсирларни ўз операциялари ва қиймат занжирлари бўйлаб аниқлаш ҳамда бартараф этишни талаб қилмоқда. Бу ҳолат глобал бозорларда корпоратив барқарорликка нисбатан мажбурийлик даражаси ортиб бораётганини кўрсатади. Иккинчи ташқи омил – инвесторлар ва молия бозорлари талаби. Барқарорликка оид ҳисобот, ESG рейтинглар, яшил облигациялар ва масъулиятли инвестиция стратегиялари капитал нархига таъсир этувчи реал омилга айланди. Учинчи омил – таъминот занжири барқарорлиги. Хомашё, логистика, энергетика ва ташқи етказиб берувчилардаги узилишлар компаниянинг умумий устуворлигига хавф туғдиради. Тўртинчи омил – жамоатчилик ишончи ва бренд репутациясидир. Истеъмолчилар ва ҳамкорлар компаниянинг экологик ва ижтимоий масъулиятини ҳисобга оладиган шароитда корпоратив барқарорлик бозор позициясига тўғридан-тўғри таъсир қилади.

Жадвал 1. Корпоратив барқарорликка таъсир этувчи асосий омиллар

Омиллар гуруҳи / Factor group	Мазмуни / Content	Барқарорликка таъсири / Impact
Бошқарув омиллари	Кенгаш масъулияти, ички назорат, ахборот сиёсати, манфаатлар тўқнашувини бошқариш	Стратегик мувофиқликни ва ишончни кучайтиради
Молиявий омиллар	Ликвидлик, капитал тузилмаси, риск-менежмент, диверсификация	Шокларга чидамликни таъминлайди

Ижтимоий омиллар	Инсон капитали, меҳнат хавфсизлиги, инклюзив корпоратив маданият	Ички барқарорлик ва унумдорликни оширади
Экологик омиллар	Энергия самарадорлиги, ресурс тежамкорлиги, чиқиндиларни камайтириш	Регулятор ва бозор хатарларини пасайтиради
Инновацион омиллар	Рақамлаштириш, R&D, янги маҳсулот ва бизнес-моделлар	Узоқ муддатли рақобатбардошликни кучайтиради

Халқаро ва маҳаллий тажриба таҳлили

Халқаро амалиёт корпоратив барқарорликни корпоратив бошқарув, ҳисобот, аудит, таъминот занжири ва стратегия билан боғланган ягона тизим сифатида кўради. OECD ҳужжатларида акциядорлар билан мулоқот, манфаатдор томонлар ҳуқуқлари, кенгаш назорати ва очиклик масалалари барқарор компания моделининг асосий элементлари сифатида ёритилган. IFRS S1 эса барқарорликка оид маълумотларни корпоратив молиявий ҳисобот экотизимига интеграция қилмоқда. UNCTADнинг 2025 йилги техник ҳисоботи эса, айниқса ривожланаётган мамлакатларда, барқарорликка оид ошқор қилиш талаблари SMEs ва йирик компанияларга босқичма-босқич, соддалаштирилган ва миллий шароитга мос усулда жорий этилиши кераклигини кўрсатади. Ўзбекистон тажрибасида корпоратив барқарорлик, аввало, корпоратив бошқарувни институционаллаштириш орқали намоён бўлмоқда. Давлат активларини бошқариш агентлиги сайтида жойлаштирилган Корпоратив бошқарув кодекси ахборот сиёсати, ички назорат, дивиденд сиёсати ва манфаатлар тўқнашуви бўйича ички ҳужжатларни ишлаб чиқишни назарда тутди. 2024 йилда кодекснинг янги таҳрири муҳокамасига бағишланган семинарда энг яхши халқаро стандартларни интеграция қилиш маҳаллий компанияларга замонавий ёндашувлар бўйича ҳаракат қилиш имконини бериши таъкидланган. Шу билан бирга, 2025 йилги Uzbekistan Investment Guide мамлакатнинг барқарор ривожланиш кун тартиби ва яшил молия воситаларига қизиқиши кучайиб бораётганини қайд этади. Айрим йирик корхоналар амалиётида ҳам ESG ёндашувлари кўрина бошлади: масалан, NGMK учун берилган ESG рейтинги компаниянинг стратегияси, корпоратив бошқарув амалиёти ва ижтимоий-экологик таъсири асосида баҳоланган.

Корпоратив барқарорликни мустаҳкамлаш йўналишлари

Ўзбекистон компаниялари учун корпоратив барқарорликни мустаҳкамлаш бир нечта устувор йўналишда амалга оширилиши лозим. Биринчидан, кузатув кенгашлари ва ижроия органларининг барқарорликка оид масъулияти аниқ белгиланиши, ESG масалалари стратегия даражасига олиб чиқилиши зарур. Иккинчидан, ахборот

очиқлиги ва молиявий бўлмаган маълумотлар сифати оширилиши керак. Бу инвесторлар ишончи, кредит рейтинглари ва халқаро ҳамкорлик имкониятларини кучайтиради. Учинчидан, компания даражасида рискларни интеграциялашган бошқариш амалиёти жорий қилиниши, жумладан иқлимга оид, таъминот занжирига оид ва репутацион рисклар доимий мониторинг қилиниши лозим. Тўртинчидан, инсон капиталига сармоя корпоратив барқарорликнинг ички муҳаррики сифатида қаралиши керак. Бешинчидан, энергия самарадорлиги ва ресурс тежамкорлиги фақат экологик эмас, балки иқтисодий фойда келтирувчи омил сифатида баҳоланиши лозим. Олтинчидан, миллий корпоратив бошқарув қоидаларини халқаро ҳисобот стандартлари ва *due diligence* амалиётлари билан мувофиқлаштириш муҳим. Ниҳоят, корпоратив барқарорликни баҳолаш учун компаниялар ички КРІ тизимларига ESG кўрсаткичларини киритиши мақсадга мувофиқ.

Хулоса сифатида таъкидлаш мумкинки, корпоратив барқарорлик компаниянинг бир марталик ижтимоий лойиҳаси ёки ташқи имиджи эмас, балки унинг узок муддатли яшовчанлиги, капиталга кириш имконияти, рақобатбардошлиги ва институционал ишончини белгиловчи стратегик хусусиятдир. Унга таъсир қилувчи омиллар ички ва ташқи табиатга эга бўлиб, корпоратив бошқарув сифати, молиявий интизом, инсон капитали, инновация, экологик самарадорлик, ҳуқуқий тартибга солиш ва манфаатдор томонлар босими билан белгиланади. Халқаро амалиёт корпоратив барқарорликни очиқлик, ҳисобдорлик, *due diligence* ва стратегия билан боғласа, Ўзбекистонда бу соҳада корпоратив бошқарувни такомиллаштириш, давлат иштирокидаги компанияларни трансформация қилиш ва яшил молия инструментларини ривожлантириш орқали амалий силжиш кузатилмоқда. Шу боис, компаниялар учун энг самарали модель – молиявий самарадорликни ESG ёндашувлари, юқори сифатли бошқарув ва институционал очиқлик билан уйғунлаштирган интегратив бошқарув моделидир.

REFERENCES

1. Suyunov D. X. Corporate governance mechanism: problems and solutions. Monograph // T.: Academia. – 2007. - T. 200.
2. Suyunov, D., and Elmurod Abdusattorovich Khoshimov. "Methodological aspects of assessing the effectiveness of corporate governance in joint-stock companies. Scientific electronic journal" Economics and innovation technologies " 2 (2018).
3. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – S. 2321-6247.
4. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – S. 2321-6247.

5. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. Digitalization of the economy: concepts, problems and implementation strategy //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2023. – T. 12. – S. 209-218.
6. Davletyarov M. A., Suyunov D., Kenjabaev A. T. state regulation of digital transformation of the economy / / American Journal of Business Administration, Economics and banking. – 2023. - T. 9. - S. 145-150.
7. D X Suyunov, N K Ğmatova. Sifrovaya transformatsiya protsessov upravleniya personalom v kommercheskom banke. Journal of new century innovations 43 (4), 75-78.
8. 24. D.X.Suyunov, A.T.Kenjabayev. Elektron tijorat.darslik. 2023 yil. 450 bet.
9. S D Kholmuradovich, RH Yuldashevich. The Role Of Foreign Investments In The Development Of Small Business And Private Entrepreneurship.EPRA International Journal of Socio-Economic and Environmental Outlook (SEEO).
10. S D Kholmurodovich, T D Shermonovna. The role and importance of digital technologies in the development of enterprises. The American Journal of Social Science and Education Innovations 4 (02), 15-19.
11. To'raqulov Botirturdiyov, S D Xolmuradovich. Umumiy ovqatlanish korxonasini faolyatini rivojlantirishda marketing strategiyalaridan foydalanish va swot tahlili takomilashtirish.Ta'lim fidoyilari 25 (5), 149-156.
12. To'raqulov Botirturdiyov, S D Xolmuradovich. Umumiy ovqatlanish korxonalari faolyatini rivojlantirishda marketing strategiyalaridan foydalanishni takomilashtirish.Ta'lim fidoyilari 25 (5), 157-164.